

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО СЛАВЯНСКИ ЛИТЕРАТУРИ**

Иван Ганчев Райчев

**ОБРАЗЪТ НА ВОЙНИКА СКИТНИК В
ПОЛСКАТА ЛИТЕРАТУРА**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за присъждане
на образователна и научна степен „доктор”**

Научна специалност:

Литература на народите

на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия

(полска литература)

Шифър: 05.04.06

Научен ръководител:

доц. д-р Калина Бахнева

Рецензенти:

1.....

2.....

София, 2013

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедрата по славянски литератури на СУ „Св. Климент Охридски” на 30. 01. 2013 г.

Дисертационният труд се състои от съдържание, уводна глава, разделена на подглави, три глави, първа и трета от които са разделени на подглави, заключение и библиография. Библиографията съдържа 109 заглавия. Общият обем на изследването е 222 стандартни машинописни страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на
18.06.2013 г. от 13 часа в ..... на СУ „Св.
Климент Охридски”, бул. „Цар Освободител” 15.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

УВОД	3
I. Генеалогия	3
II. Исторически аспекти	5
III. Литературни аспекти	9
ГЛАВА ПЪРВА. РОМАНЪТ <i>КРЪСТОНОСЦИ</i> И ПЪТЕПИСЪТ <i>ПО ПЪТЯ НА ПИЛИГРИМА</i> НА ЗОФИЯ КОСАК	34
I. Романът <i>Кръстоносци</i> на Зофия Косак	34
1. Встъпителни думи и размисли	34
2. Страданието като изкупление	36
3. Апология на европейското единство	44
4. Ролята на водача	46
5. Уникалността на Първия кръстоносен поход	55
6. Воинската солидарност	57
7. Смъртта и Любовта	62
8. Конфликтите	66
9. Сблъсъкът с другостта	73
9.1. Психологически аспекти	73
9.2. Отношението към ислямския свят	76
9.3. Антисемитизмът	79
9.4. Сблъсък на цивилизации	82
10. Завръщането	89
II. Пътеписът <i>По пътя на пилигрима на Зофия Косак</i> – по стъпките на кръстоносците	93
ГЛАВА ВТОРА. РОМАНЪТ <i>С ОГЪН И МЕЧ</i> НА ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ	100
1. Исторически контекст и отражението му в романа	100
2. Действителност и фикция	104
3. Вярата	112
4. Ролята на водача	117
5. Конфликтите	128
6. Смъртта	131
7. „Любовта” към ближния	138
8. Любовта	141
ГЛАВА ТРЕТА. ЛИТЕРАТУРАТА ОТ ПЕРИОДА НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА	145
I. <i>Стратегическа цел и духовна цел</i>	145
II. Прилики и разлики между произведенията	147
III. Франчишек Ксавери Прушински – <i>Пътят водеше през Нарвик</i>	150
1. Предистория	150
2. Конфликти	152
2.1. <i>Стара емиграция срещу нова емиграция</i>	152
2.2. Човекът срещу машината	157
2.3. Принципност и подлост	172
3. Психологическата страна на войната	173
4. Колегиалността	183
IV. Аркади Фидлер – <i>303-та ескадрила</i>	184
1. Факт и фикция	185
2. Колегиалността	191

3. Рицарят-летец	194
4. „Славянската взаимност”	201
5. Неунищожимото	203
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	206
БИБЛИОГРАФИЯ	214

Тема на настоящата дисертация е скитничеството на полския войник и на неговите събрата от други народности. Фокусираме се основно върху пет произведения, създадени между края на XIX век и Втората световна война: *С огън и меч* (*Ogniem i mieczem*, 1884) на Хенрик Сенкевич (1846–1916); *Кръстоносци* (*Krzyżowcy*, 1935) на Зофия Косак (1899–1968); *По пътя на пилигрима* (*Pracznicyz szlakiem*, 1933) на същата авторка; *Пътят водеше през Нарвик* (*Droga wiodła przez Narwik*, 1941) на Франчишек Ксавери Прушински (1907–1950); *303-та ескадрила* (*Dywizjon 303*, 1941) на Аркади Фидлер (1894–1985). Като изключим романа *С огън и меч*, творбите са слабо познати в България и не са превеждани на български. Що се отнася до пътеписа и романа на Зофия Косак, които изследваме в главата **РОМАНЪТ „КРЪСТОНОСЦИ” И ПЪТЕПИСЪТ „ПО ПЪТЯ НА ПИЛИГРИМА” НА ЗОФИЯ КОСАК**, те са малко познати дори в Полша.

Темата за войника скитник присъства в множество произведения на полската литература, писани през различни епохи и посветени на разнообразни събития не само от полската, но и от световната история. По тази причина в настоящото изложение проблемът за скитничеството на полския войник се разглежда едновременно в литературен и исторически план. Само така – в контекста на динамиката на своята епоха, на знаковите събития и обществено-политически явления, с които е белязана тя – може да бъде пълноценно осмислено дадено произведение на историческа тематика.

Уводът на дисертацията е посветен на историята на темата за войника скитник, както и на нейното развитие в исторически и литературен план. Обоснован е изборът на произведенията, върху които се концентрира дисертацията.

Първата част на увода, наречена *Генеалогия*, се насочва към произхода на темата за войника скитник в полската литература. Разгледана е връзката между тази типично полска тема и *Скитникът евреин*, един мит с парабиблейски сюжет.

Скитничеството на войника в полската литература невинаги е персонално наказание, но също като това на скитника евреин, винаги е изкупление. Полският войник е със съзнанието, че със своето скиталчество и своето страдание изкупва не само собствените си прегрешения и тези на своите сънародници, но и греховете на целия свят. Тази концепция е пряко свързана с идеите на *полския месианизъм*. И в двата случая над скитания тегне присъда, която се превръща във философско-религиозно пътуване, в образцово поклонничество. С течение на времето полякът осъзнава скитничеството не само като страдание, но и като състояние, което най-точно съответства на неспокойната му натура.

Втората част на увода, *Исторически аспекти*, маркира основните исторически събития, свързани с темата. Специално внимание е отделено на факта, че традиционно в полското културно съзнание понятието *войник скитник* се свързва с края на XVIII век и началото на XIX век, когато легионите на ген. Ян Хенрик Домбровский (1755–1818) участват в Наполеоновите войни от 1799–1915 година. Тогава много полски патриоти, решили след разделянето на страната от 1772–1795 година да поемат пътя на емиграцията, се включват в наполеоновите армии, за да спомогнат за

освобождението на своята родина. Едновременно с това е подчертано, че в дисертацията понятието *войник скитник* носи по-широк от традиционния за полската историография и литература смисъл. С него е означен не само войникът скитник от началото на XIX век, но и от различни други епохи – от XI век до XX век.

През вековете, в които Полша е независима, скитничеството на полските войници по света преминава преди всичко под знака на Светия Кръст. Този факт е следствие от водещата роля на католицизма не само в душевността и в частния живот на поляка, но и във философските принципи, върху които съществува полската държава. По тази причина дори когато „нейните” войни имат освободителна цел, в дъното им стои идеята за защита на християнството или на католицизма в частност. В този етап на полското военно скитничество особено важно място заемат двете кръстоносни експедиции, които полско-унгарският крал Владислав III Варненчик (1424–1444) и трансилванският войвода Януш Хунияди (ок. 1387–1356) провеждат на Балканите през 1443 и 1444 година. След тези походи Полша започва да бъде осъзнавана като преден пост на християнството в борбата му срещу все по-агресивния ислям.

Вторият етап на полското военно скитничество настъпва след края на XVIII век, когато Полша изгубва независимостта си. Той продължава до средата на XX век. За полските войници този период преминава изцяло под знака на кампаниите за освобождението на други народи и под знака на революционния кипеж. В перспектива скитничеството има за цел да донесе и свободата на самата Полша – чрез участието на полските части във войни срещу страните-угнетителки и чрез изкупителната мощ на саможертвата.

Що се отнася до този етап, трябва да се подчертае, че Наполеоновите войни изграждат у поляците нови, борбени нагласи, които се проявяват както по време на самите войни от края на XVIII век и началото на XIX век, така и по-късно – във въстанията, в дейността на емиграцията, в изкуството (и особено в литературата). Маршрутите и въобще моделите на скитничеството на полския войник от този „класически период“ на полското скиталчество се повтарят почти напълно през Втората световна война.

В третата подглава на увода, *Литературни аспекти*, е направен преглед на основните произведения, които конституират темата за войника скитник в полската култура. Специално място е отделено на войнишката песен *Песен за войника скитник (Pieśń o żołnierzu tulaczu*, края на XVII век), която има ключова роля за осмислянето на темата за скитация воин. Това е първото запазено в писмен вид произведение на полската литература, което задава модела на скитничеството във вид, в който той по-късно конституира един нов литературен мит.

Фокусът в тази подглава обаче пада върху романтизма и върху полския месианизъм, който не само възражда темата за войника скитник, но и ѝ придава нови измерения.

Страданието е ключов въпрос за полската литература и за полската духовност като цяло. То конституира полската национална идентичност. Разглеждано в този контекст, страданието не може да бъде отделено от месианистичната идея, която се заражда в Полша през Средновековието и еволюирайки, битува в полското национално съзнание до ден днешен. Тя визира Полша като един разпнат Христос, а поляците – като народ, избран от Бога да спаси човечеството чрез мъченичество.

В *Книги на полския народ и полското пилигримство* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, 1832), в *Задушница част III* (*Dziady część III*, 1832) и в други свои произведения Адам Мицкевич изгражда семантически паралел, в който мисията и съдбата на Исус Христос се съотнася с мисията и съдбата на Полша и поляците. Скитничеството на полския воин кореспондира пряко с идеята на автора, че „Душата на полския народ е полското пилигримство”¹, изказана още в първия стих на *Книги на полското пилигримство*. В това свое произведение Мицкевич конструира философския образ на идеята за скитничеството и идеята за пилигримството на поляка. Посочените концепции водят към обобщение, което е базисно за осмислянето на темата за войника скитник: общото между водените от поляците войни от кръстоносен тип и от освободителен тип е, че включвайки се в тях, те се превръщат в пилигрими. И в двата случая крайната цел на поклонничеството им е Полша. Според Адам Мицкевич скитничеството без цел не е пилигримство – „(...) защото скитникът е човек, който блуждае без цел”². Скитници от такъв тип са поляците, принудително мобилизирани в австрийската армия по време на наполеоновите войни.

Повестта *За войника скитник* (*O żołnierzu tułaczu*, 1896) и романът *Пепелища* (*Popioły*, 1902) на Стефан Жеромски (1864–1925), посветени на полското участие в Наполеоновите войни са осева конструкция в обобщението на основен исторически модел на съдбата на полския воин. В двете книги писателят третира полските участници в гореспоменатите войни преди всичко като войници скитници. Едновременно с това персонажите на Жеромски се

---

¹ Adam Mickiewicz. *Powieści poetyckie. Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*. Warszawa: Czytelnik, 1983, с. 222.

² Пак там, с. 222.

вписват изцяло и в споменатите по-горе основни концепции на Адам Мицкевич за пилигримството.

Прегледът на произведенията показва, че темата за войника скитник в полската литература е изключително обширна – с нея са свързани стотици произведения. Решението в труда да не бъдат включени „класиките” за тази тема – повестта *За войника скитник* на Стефан Жеромски и романа *Пепелища* на същия автор – е продиктувано от факта, че изследването на темата за войника скитник обикновено се концентрира върху тях. Нашите предпочитания бяха насочени към разглеждане на творби, които не са изследвани във връзка с дисертационната тема. По тази причина избрахме приведените по-горе не толкова известни, но също симптоматични за темата произведения.

Първата глава от дисертацията е ***РОМАНЪТ „КРЪСТОНОСЦИ” И ПЪТЕПИСЪТ „ПО ПЪТЯ НА ПИЛИГРИМА” НА ЗОФИЯ КОСАК***. Първата подглава от нея, ***Романът „Кръстоносци” на Зофия Косак***, разглежда романа *Кръстоносци* (*Krzyżowcy*), който излиза за първи път през 1935 година. Творбата е посветена на подготовката и провеждането на Първия кръстоносен поход (1095–1099) и на осъществения по същото време Първи народен кръстоносен поход. *Кръстоносци* се вписва по своеобразен начин в полската епическа традиция, независимо че по много показатели не изпълнява изискванията на епоса.

В първия раздел, ***Встъпителни думи и размисли***, е проследена историята на възникването на романа. Централно място тук заемат разсъжденията около факта, че въпреки обстояните проучвания, извършени от Зофия Косак, в *Кръстоносци* има много

разминавания с историческата истина. Подчертава се, че този подход е напълно в хармония с идеите на Тасо за историческия епос, изложени в *Дискурси на поетическото изкуство*. В тях той изтъква, че поетът има право да интерпретира историческите факти свободно, в съгласие със своето въображение. Важно е това, за което пише, да бъде правдоподобно³.

Първата част на втория раздел, наречен *Страданието като изкупление*, дискутира спорния въпрос дали полски рицари в действителност са взели участие в Първия кръстоносен поход. Зофия Косак твърди, че участието на полски рицари в експедицията е сигурно. Убедеността ѝ произлиза от „запазена в автентичен вид реч на папа Урбан II, произнесена в Клермон, в която той благославя, наред с другите народи, поляците-кръстоносци”⁴. В познатите на изследователите пет варианта на речта на папа Урбан II на събора в Клермон от ноември 1095 година подобно участие не е отбелязано. Смятаме, че писателката лансира своята теза за евентуална полска следа в кръстоносния поход, за да повдигне духа на своите сънародници в един труден момент от съществуването на Втората Жечпосполита (1918–1939) и на Европа като цяло.

Втората част на втория раздел се концентрира върху един от централните дисертационни проблеми: за скитничеството като висша форма на изкупление. След началото на кръстоносните походи църквата усилено налага идеята, че мъките на Христос хармонират със страданията, които кръстоносците трябва да изтърпят по време

---

³ Като изключим самия Сенкевич, не са много критиците, които смятат, че принципът за правдоподобността е последователно приложен в произведенията от *Трилогията*. Според нас в тези си романи авторът предпочита да заложи повече на неправдоподобното и фантастичното (бел. авт.). Вж. и: Żaboklicki, Krzysztof. *Dzieje literatur europejskich*. Tom 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977, с. 453.

⁴ Kossak, Zofia. *Krzyżowcy*, Warszawa: PAX, 1957. Том *Освобожденият Иерусалим*, с. 512.

на похода, за да изкупят своите грехове. В романа *Кръстоносци* изгнаничеството на полските рицари не е възможно да бъде разглеждано изолирано от тази концепция, векове по-късно актуализирана от полските романтици. Зофия Косак влага в пилигримството на полските рицари велик промисъл. Те прегръщат кръстоносната идея не само от любов към Бога и към онеправданите християни в Мала Азия и Близкия Изток, но и заради вярата, че със страданията си и с евентуалната си смърт ще изкупят своите грехове, тези на своите сънародници и на целия християнски свят.

Зофия Косак включва в групата на шльонските кръстоносци и един рицар от рода Ногоджиц. В нейния роман представителите на този род са обявени за преки съучастници на крал Болеслав II Смели (1039–ок. 1081, крал на Полша 1076–1079) в убийството на краковския епископ св. Станислав (Św. Stanisław, 1030–1079). В контекста на споменатото престъпление идеята за „вземането на кръста” като акт на покаяние придобива изключителна острота и актуалност.

Третата част на раздела е посветена на две основни разлики между полските и западноевропейските рицари. Първата от тях е, че докато при повечето от западните рицари „вземането на кръста” е резултат на ангажирането им в един умело направляван от католическата църква процес, поляците стават кръстоносци по стечение на обстоятелствата. Втората разлика е, че за голяма част от западните рицари Светите Земи са крайна цел на пътуването. Повечето от поляците обаче постоянно мечтаят да се завърнат в родината. Причина за тази необикновено силна привързаност към дома е силата на езическите традиции в селата, разположени дълбоко в горите на Шльонск (в романа *Кръстоносци* повечето от шльонзаците, които вземат участие в похода, произхождат от точно

такива населени места). Може би отговорът на тайната, която може да бъде наречена *Полиа-Обетована земя*, е именно в онова „свое“, което дава сигурност и прави човека личност...

Третия раздел, *Апология на европейското единство*, има за задача да обясни защо кръстоносният поход може да бъде видян като върховен порив на западния свят към единение и към изгубеното Съвършенство. Според автора на дисертацията романът *Кръстоносци* представлява истинска апология на европейското единство – тема, която в навечерието на Втората световна война е болезнено актуална на Стария континент. В рамките на Първия кръстоносен поход е реализирана, макар и за твърде кратко, забележителната идея за силна обединена Европа, която да има лидерска роля в световен мащаб. Корените на тази концепция трябва да се търсят още в стремежа на папа Григорий VII (понтификат 1073–1085) за отделяне на църквата от държавата и за постигане на надмощие в световен мащаб на *sacerdotium* (идеята върховната власт, светска и духовна, да принадлежи на папата и съответно на Църквата) над *imperium* (идеята върховната власт, светска и духовна, да принадлежи на светските владетели – крале и императори)⁵. Романът *Кръстоносци* е посветен на една малко по-късна епоха. Той проследява осъществяването „в плът и кръв“ на въпросната концепция, заслугата за което е на Урбан II – непрекият, но духовен наследник на Григорий VII на Светия престол.

Първата част на раздела *Ролята на водача* е концентрирана основно върху лидерската роля на католическата църква при зараждането на кръстоносната идея и осъществяването на кръстоносните походи. Католицизмът като универсална духовна

---

⁵ Struve, Theodor. *Sacerdotium*. // *Lexicon des Mittelalters. Band 7*. München: LexMA Verlag, 1999, 1020–1022; Nicholas, David. *The Evolution of Medieval World, 312-1500*. London and New York: Longman, 1992, 188–190.

ценност прави възможно обединението на толкова различни народности в Европа. По тази причина романът *Кръстоносци* може да бъде разчетен като директно послание, насочено към католическата общност в Полша и по целия свят: и през XX век католицизмът може да бъде факторът, който да обедини всички онези, които са загрижени за съдбата на човечеството.

Масите, а и рицарството имат нужда от харизматични личности, които да бъдат проникновени тълкуватели на Божието слово и едновременно с това вдъхновители, организатори, водачи. Такава консолидираща фигура е епископът на Пюи, Адемар дьо Монтей, папски легат и духовен водач на похода. Историческите извори потвърждават важната роля, която той изиграва в Първия кръстоносен поход. В своя роман Зофия Косак отделя значително внимание на приноса на този представител на католическото духовенство за поддържане духа на кръстоносците и за туширане на конфликтите, възникващи по време на експедицията към Иерусалим. Душевните катаклизми, които в романа на Косак преживява епископът на Пюи, са пример за тенденцията към психологизация на историческата проза през междувоенния период.

Отделено е немалко внимание на образите на други емблематични водачи на похода. В *Кръстоносци* херцогът на Долна Лотарингия, Годфроа IV дьо Буйон (ок. 1060–1100) е изграден с много психологизъм и с по-малко епичност в сравнение с Годфроа от *Освободения Иерусалим* на Тасо. Братът на Годфроа, Бодуен дьо Булон, също намира достойно отражение на страниците на романа. С помощта на редица фикционални, но исторически правдиви епизоди Зофия Косак представя противоречивата същност на Пиер Пустинника, беден френски монах, вдъхновител и пророк за обикновените участници в похода.

Петият раздел, *Уникалността на Първия кръстоносен поход*, насочва към предлаганите от експедицията възможности за интересни анализи относно провеждането на съвместни военни операции. Тя поставя началото на поклонничество от нов вид. За първи път пилигримството е едновременно и мащабен военен поход⁶. Той обаче се отличава значително от честите военни експедиции, които западните владетели предприемат през Ранното средновековие – по отдалечеността на крайната цел, по неизвестността на точното ѝ местоположение, по броя на хората, участващи в начинанието, по обема на средствата – военни и невоенни, които ангажира. Първият кръстоносен поход е първата мащабна общоевропейска военна акция в историята. Тя става прототип на следващите кръстоносни походи и на много други многонационални акции – включително и свързани със съвременната история. Всички тези факти намират подобаващо отражение в романа на Зофия Косак.

Следващият раздел е *Воинската солидарност*. Първата му част разглежда характерната за средновековните армии организация – формиране на бойни части на етнически и родов принцип, която допринася в значителна степен за тяхната ефективност. В рамките на отделните бойни единици, съставени от сънародници, традиционно съществува изключително силна сплотеност⁷. Що се отнася до Първия кръстоносен поход, там такива части, създадени на народностна основа, са армиите на провансалците, на лотарингците, на норманите и др. Такава, макар и малка, е и групата на полските рицари от романа *Кръстоносци*. В нея на родово ниво е обособена групата на братята Стшегоня.

---

⁶ Льо Гоф, Жак. *Цивилизацията на средновековния запад*. Прев. от френски Тереза Михайлова, Калина Годорова, Мариана Стругарова. София: Издателство АГАТА – А, с. 516.

⁷ Пак там, с. 330.

Във втората част на шестия раздел е описана трагичната гибел на „Армията на бедните хора”. Чрез тази история освен всичко друго Зофия Косак се опитва да внуши, че между воините на кръста, дори когато те принадлежат към различни съсловия, може да съществува здрава духовна връзка.

Третата част на раздела е посветена на виденията. Те са от особена важност за средновековния човек, тъй като чрез тях той осъществява контакт с един нормално невидим свят, света на свръхестественото⁸. Виденията и смъртта винаги вървят ръка за ръка. Така е и в романа *Кръстоносци*, където този феномен винаги е пряко свързан с проблема за воинската солидарност.

Смъртта и Любовта е раздел, който изобилства с примери за истинска, всеотдайна, изпепеляваща любов. В своя роман писателката „дарява” с пълноценен живот личности, за които се знае твърде малко. Започва с трогателната история на датския рицар Свенд (ок. 1019–ок. 1094) и неговата любима Флорина (ок. 1081–1097), които според историците вероятно загиват точно така, както е описано в романа на Зофия Косак – биейки се рамо до рамо. Със своето безмерно страдание, породено от съзнанието какво очаква жена му (Ида дьо Льовен, ?–1134) в сарацински плен, Граф дьо Ено (1056–1098?) също се превръща в един от образите с най-трогателна съдба в романа. Двамата съпрузи са реални исторически личности и наистина вземат участие в Първия кръстоносен поход. Рицарят Раул дьо Божонси (ок. 1065–ок. 1130) и обектът на неговите несподелени и демонични чувства, прекрасната Бланка дьо Монбелиар, в романа на Зофия Косак са обвити с булото на мистериозността. Двамата така преплитат своите съдби със смъртта и любовта, че отново

---

⁸ Пак там, с. 507; с. 575.

пресъздават старата истина: изпепеляващата любов може да намери своето тъй желано успокоение единствено в смъртта.

В следващия раздел (*Конфликтите*) обект на коментар е несъгласието, което както в исторически план, така и в плана на разглеждания роман присъства на всички равнища – международно, междусъсловно, междукастово, междуличностно. Въпреки обединяващата роля на християнската религия единството на армиите, осъществили Първия кръстоносен поход, остава една нереализирана мечта. Твърде вероятно е, говорейки за конфликтите на XI век, Зофия Косак да намеква за трагичното разделение между народите на Европа през 30-те години на XX век пред лицето на опасността от страна на болшевишката държава. Зофия Косак не е единственият полски творец, който през междувоенното двадесетилетие засяга темата за надигащата се от Изток заплаха и за безотговорното отношение на обществата в европейските страни към нея.

Корените на повечето от конфликтите, които се проявяват по време на похода, са далеч преди неговото начало. Това се отнася в пълна сила за *кастовата омраза*. Типичен пример за в това отношение е острата нетърпимост между представителите на рицарството и духовенството – както в Полша, така и в Западна Европа. Този проблем присъства на много места в романа *Кръстоносци*.

Решили веднъж завинаги да приключат с господарите, слугите се опитват да ги елиминират физически. Това е един от многото примери за *съсловна омраза* в романа на Зофия Косак.

Междуособиците на етническа основа не са нещо необичайно за средновековния Запад⁹. По време на кръстоносните походи някои

---

⁹ Пак там, с. 355.

от тях се пренасят и на територията на Мала Азия и на Близкия Изток. В повечето случаи в основата им стоят териториални претенции. Романистката обръща специално внимание на омразата между нормани, от една страна, и провансалци и лотарингци, от друга.

Междудличностните конфликти също многократно забавят движението на огромната военна машина, наречена векове по-късно Първи кръстоносен поход. В някои случаи те са в пряка връзка с противоречията на национална основа, в други носят по-скоро личен характер. Често пъти конфронтациите са свързани с факта, че повечето от водачите на похода кроят планове за завладяване на укрепени градове в Мала Азия и Близкия изток¹⁰. На страниците на своя роман Зофия Косак отразява исторически достоверно тези тенденции.

Деветият раздел е озаглавен *Сблъсъкът с другостта*. Първият негов подраздел, *Психологически аспекти*, е непосредствено свързан с психологическата страна на Първия кръстоносен поход. В романа на Косак на тази проблематика е отделено подобаващо място. Според нас обаче вижданията на писателката за психологическите предизвикателства, пред които са изправени рицарите по време на похода, често пъти не са достатъчно добре исторически обосновани. Подобно на Ивашкевич в *Червените щитове*, авторката на моменти проектира доста механично катастрофическия и рефлексивен дух на своята епоха върху отдавна отминали събития.

По време на експедицията и на колонизациите на земи на изток мисленето на хората претърпява значителна еволюция. Промените за съжаление невинаги са в положителна посока. В *Кръстоносци* Зофия Косак показва как дълготрайното откъсване от „нормалния” живот

---

¹⁰ Пак там, 116–121; 157–241; 431–441.

по време на похода води до травматични промени в психиката на рицаря. Той се чувства самотен и залутан в един чужд и трудно разбираем за него свят. Отчуждението и озлоблението към ближния, пълната дехуманизация в името на физическото оцеляване са сред най-често срещаните реакции на стреса. Според авторката причината за нравственото падение не е толкова в страданията, болестите, глада, колкото в бездействието.

Вторият подраздел на девети раздел е наречен ***Отношението към ислямския свят.***

Историческите извори недвусмислено говорят, че през Средновековието отношението на Запада към мюсюлманския свят е белязано със знака на абсолютното презрение, породено от чувството за расово превъзходство над „неверниците”. Кръстоносецът, за разлика от византиеца, носи в съзнанието си твърде тенденциозния образ на „сарацина”¹¹. Представата за него е изградена основно на базата на епическите песни (*chansons de geste*), свързани с епохата на Карл Велики и противопоставянето между християни и мюсюлмани на Иберийския полуостров¹². В *Кръстоносци* темата за взаимоотношенията между католическия и ислямския свят извън Първия кръстоносен поход е сравнително слабо застъпена. Повече внимание Зофия Косак обръща на изтънчената според нея душевност на мюсюлманина, на любовта му към науката и изкуствата, на безпределната му вяра в мощта на Всевишния¹³.

Третият подраздел на девети раздел е озаглавен ***Антисемитизмът*** и е посветен на друга тревожна проява на

---

¹¹ Под „сарацини” през Средновековието най-често се подразбират мюсюлманите като цяло (бел. авт.).

¹² Льо Гоф, Жак. *Цивилизацията на средновековния запад*. Прев. от френски Тереза Михайлова, Калина Годорова, Мариана Стругарова. София: Издателство АГАТА – А, с. 170.

¹³ Kossak, Zofia. *Krzyżowcy*, Warszawa: PAX, 1957, Том *Fides Graeca*, глава *Още един нов свят*—глава *Аллах Акбар!*

патологично отношение към другите, описана в том първи на *Кръстоносци*.

През Средновековието много от хората са убедени, че всички съвременни евреи са съотговорни за страданията на Христос¹⁴. Много вероятно е нетолерантните изказвания в този дух на някои от водачите на Първия кръстоносен поход да са дали непосредствения тласък на печално известните погроми над евреи в Райнланд през 1096 година¹⁵. В *Кръстоносци* Зофия Косак в няколко глави се спира на съдбата на еврейското население в Западна Европа, на неговия бит и мислене¹⁶. Цяла глава е посветена на разправата над евреите в Майнц по време на изстъпленията от май 1096 година¹⁷. Разказите за антиеврейските изстъпления от края на XI век звучат особено тревожно на фона на случващото се в Европа в първата половина на 30-те години, а осъдителната позиция на авторката е повече от категорична¹⁸.

Тема на четвъртия подраздел, *Сблъсък на цивилизации*, са няколкото глави, които Зофия Косак отделя на времето, което

---

¹⁴ Льо Гоф, Жак. *Цивилизацията на средновековния запад*. Прев. от френски Тереза Михайлова, Калина Тодорова, Мариана Стругарова. София: Издателство АГАТА – А, с. 515.

¹⁵ Пак там, с. 366; Ришар, Жан. *История на кръстоносните походи*. Прев. от френски Веселина Илиева. София: Издателство РИВА, 2005, 40–41.

¹⁶ Kossak, Zofia. *Krzyżowcy*, Warszawa: PAX, 1957, Том *Такава е Божията воля!*, глава *За доблестните рицари, които взеха кръста*; глава *За това как тълпи от кръстоносци, подведени от безсъвестни предводители, поемат по непознати пътища* и глава *Където все още не пада манна*.

¹⁷ Пак там, глава *Постъпки, недостойни за човека*.

¹⁸ През 20-те и 30-те години Зофия Косак става известна с крайно критичните си изказвания по отношение на ролята на евреите в полското общество. През Втората световна война обаче тя се включва активно в спасяването на полски евреи. След разкриването на създадената от нея и нейни съмишленици организация *Żegota* авторката е арестувана и изпратена в концентрационния лагер Аушвиц – Биркенау. Резултат от престоя на Косак в лагера е книгата *От бездната (Z otchłani, 1946)*, която разкрива в детайли кошмарната лагерна реалност. Вж. и: Tonini, Carla. *Czas nienawiści i czas troski. Zofia Kossak-Szczucka - antysemitka, która ratowała Żydów*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007.

кръстоносците прекарват, гостувайки на Алексей I Комнин (ок. 1056–1118, император на Византия 1081–1118) в Константинопол (ноември 1096–април 1097). Това е само един епизод от сложните взаимоотношения между Запада и Византия. Зофия Косак блестящо представя пропитите с атмосфера на взаимно недоверие, враждебност и лицемерие съприкосновения между двата свята.

В романа византийците гледат със страх на латините, като не без основание ги сравняват с варварите, връхлетели Византия триста години по-рано¹⁹. Въпреки всичко обаче Първият кръстоносен поход е отлична възможност за Византия с помощта на кръстоносците да си възвърне изгубените позиции в Близкия изток²⁰. Страхове на рицарите са свързани с намерението на византийския император да интегрира похода в своята политика и по този начин да ги лиши от всички техни бъдещи придобивки²¹. От друга страна обаче, латините имат нужда от логистичната подкрепа на Византия. Без тази подкрепа походът би бил обречен на неуспех²².

Не по-малка е бездната, която разделя Източната и Западната църква. В романа *Кръстоносци* вината за невъзможната комуникация между двете църкви е хвърлена почти изцяло върху представителите на гръцкото духовенство.

Последният, десети раздел на подглавата е озаглавен *Завръщането*. Той продължава по своеобразен начин темата, зададена от предходния раздел. Разглежда преди всичко съдбата на Имбрам – единственият от полските кръстоносци, който се завръща у дома. В сравнение с другите полски рицари Имбрам е много по-отворен към света и към всичко ново. Вижда похода като ценна

---

¹⁹ Kossak, Zofia. *Krzyżowcy*, Warszawa: PAX, 1957, Том *Fides Graeca*, с. 255.

²⁰ Ришар, Жан. *История на кръстоносните походи*. Прев. от френски Веселина Илиева. София: Издателство РИВА, 2005, с. 25.

²¹ Пак там, с. 57.

²² Пак там, с. 58.

възможност за запознаване както с Изтока, така и със Запада²³. Годишите на скитничество обаче дават на Имбрам познание, което го превръща в мрачен песимист, в инертна личност, убивайки в него всяко желание за действие. Подобно на своите братя и на останалите полски воители, той навремето е тръгнал към чуждите страни със свито сърце, без да знае къде точно отива, угнетен от едно старо суеверие, което гласи, че „в далечна чужбина (...) сянката напуска човека и се връща в родните земи“²⁴. Моментът на завръщането потвърждава мрачните предчувствия. В сърцето си Имбрам остава скитник навеки.

Едва ли е случайно, че писателката избира да върне у дома точно човека, който пръв сред полските рицари взема кръста. Останалите полски воители със смъртта си постигат изкуплението, към което са се устремили. Имбрам оцелява, за да продължи да страда на земята. Да бъде жив свидетел на своите и чуждите грехове и техен изкупител.

Втората подглава, *Пътеписът „По пътя на пилигрима“ на Зофия Косак – по стъпките на кръстоносците*, е посветена на пътеписа *По пътя на пилигрима (Pamiętnik szlakiem, 1933)*. Той е резултат на едно пътуване до Светите земи, което Зофия Косак предприема в началото на 1933 година. Наред с поклонничеството то има и друга много важна цел: трябва да помогне на авторката на *Кръстоносци* да се потопи непосредствено в атмосферата на местата, в които се развива по-голямата част от действието на романа (по това време той е почти завършен). Някои моменти от пътеписа засягат интересни проблеми, свързани с темата за войника скитник. Част от

---

²³ Kossak, Zofia. *Krzyżowcy*, Warszawa: PAX, 1957, *Такава е Божията воля!*, глава *За божия човек Пиер Пустинника и за знаменитите сеньори, рицари, барони, князе, прииждащи от цял свят на събора в Клермон*.

²⁴

Пак там, с. 49.

тях присъстват както в романа *Кръстоносци*, така и в пътеписа *По пътя на пилигрима*.

Има много сходства в двете описани от Зофия Косак пътувания – това на средновековните и това на съвременните поклонници. Групата, тръгнала в началото на 1933 година с влак от Полша към Светите земи, представлява една безкрайно пъстра галерия от образи и характери. По своята разноликост тя спокойно може да се сравни с армиите и тълпите, поели към същата крайна цел осем века по-рано. Приликите обаче не свършват дотук. Отпътуването на съвременните поклонници, описано в главата *На път!* от *По пътя на пилигрима*, по някои свои елементи поразително прилича на картината на заминаването на полските рицари в главата *...Скоро ли ще се върнат? (...)*²⁵ от тома *Такава е Божията воля!* на романа *Кръстоносци*. Сходство има и в разнообразните преживявания, съпътстващи пилигримите

И в *По пътя на пилигрима* Зофия Косак се обръща към темата за разединението на европейските народи. Отново с горчивина припомня, че то е факт дори в моменти, когато над Европа е надвиснала опасност, застрашаваща в еднаква степен всички тях.

Оказва се, че като цяло визията на европейците за мюсюлманите през 30-те години на XX век не се отличава в голяма степен от тази на рицарите-участници в Първия кръстоносен поход. Тя е такава, каквато я знаем от трудовете на историците и каквато я описва самата Зофия Косак в *Кръстоносци*. По време на пътуването на Зофия Косак се проявява синдром, подобен на този, за който Льо Гоф говори по отношение на евреите: „През Средновековието всеки един евреин е възприеман като пряк виновник за страданията на

---

²⁵ Пълното заглавие на главата е *...Скоро ли ще се върнат? ...Няма да е скоро. Няма да е скоро...*

Исус”²⁶. Както е добре известно, през 1933 това положение не се е променило²⁷. В случая е по-интересно, че в своя пътепис Зофия Косак не споменава за подобно отношение към евреите, а към мюсюлманите. Всеки един мюсюлманин е възприеман като пряк виновник за страданията на Исус, въпреки че нито един от тях не е участвал пряко в мъченията на Христос. Това е проблемът за колективната вина, който се среща в тези две произведения под три различни основни форми.:

1. Вината на евреите като цяло.
2. Вината на мюсюлманите като цяло.
3. Вината на полските рицари, взели страната на крал Болеслав Смели в конфликта му с католическата църква.

В своя пътепис Зофия Косак споменава и за рисунките по стените на църквата във Витлеем²⁸. На тях участници в Първия кръстоносен поход са изобразили любимите на своите нации светци-патрони. Тези изображения и надписи, в много случаи с неидентифициран автор, събуждат у писателката надеждата, че някои от тях са на полски кръстоносци. След това Зофия Косак се насочва към онези известни само на нея думи на папа Урбан II, в които Светият отец благославя полските участници в похода. Добре осъзнавайки любовта на поляците към легендарното начало и към героичното в историята, както и политическата ситуация в Полша през тридесетте години на XX век, Зофия Косак вероятно умишлено сътворява един романтически мит, блестящо доразвит в романа *Кръстоносци*.

---

²⁶ Льо Гоф, Жак. *Цивилизацията на средновековния запад*. Превод от френски Тереза Михайлова, Калина Тодорова, Мариана Стругарова. София: Издателство АГАТА – А, 1999, с. 515.

²⁷ Виж: Тимовски, М., Кеневич, Я., Холцер, Й. *История на Полша*. Превод от полски Вера Деянова, Боян Обретенов. Велико Търново, 1998, 424–425.

²⁸ Kossak, Zofia. *Patniczym szlakiem*. Warszawa: Instytut wydawniczy PAX, 1959, 128–130.

Във втората глава от дисертацията, **РОМАНЪТ „С ОГЪН И МЕЧ НА ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ”**, се разглежда първият от романите на знаменитата *Трилогия* на Хенрик Сенкевич, озаглавен *С огън и меч* (*Ogniem i mieczem*, 1884). Що се отнася до проблема за скитничеството на полския войник в средата на XVII век, този роман е представителен за цялата *Трилогия* и по тази причина се спираме само на него.

Първата част от главата, ***Исторически контекст и отражението му в романа***, се интересува от Европа през XVII век. Целта е романът да бъде видян в контекста на тази особено трудна и динамична за държавите на Стария континент епоха. Това е векът на колосалния сблъсък между Реформацията и все по-методично настъпващата Контрареформация. Пряко следствие от него е Тридесетгодишната война (1618–1648), започнала преди всичко като сблъсък на силите на протестантизма и католицизма в Свещената Римска Империя и в Хабсбургските държави²⁹. Тази война остава извън прякото ползрение на романа *С огън и меч*, ако не говорим за косвеното ѝ отражение на страниците на произведението. Романът е посветен на въстанието на Богдан Хмелницки³⁰ (1595–1657) и със съпътстващите го крайно драматични събития, разтърсили до основи Жечпосполита и отразили се неблагоприятно на съдбата ѝ за векове напред.

Въпреки че действието на творбата се развива през седемнадесетото столетие, повдигнатите в него въпроси са актуални и в годината, в която той излиза – 1884. В края на XIX век Полша е разделена между своите съседи, претърпяла е горчивината на две

---

²⁹ Обединени съответно в Евангелическата уния и Католическата лига (бел. авт.).

³⁰ Всички имена на герои от романа в настоящата дисертация са дадени така, както присъстват в следния негов превод на български език: Сенкевич, Хенрик. *С огън и меч*. Прев. от полски Димитър Икономов. София: Издателска къща *Труд*, 2001.

последователни неуспешни въстания³¹ и полското общество има нужда от нещо силно и истинско, което да повдигне духа на гражданите, да събуди задрямалите им пориви към независимост. „С това приключва поредицата от книги, писани в течение на няколко години и с немалко труд – *за подкрепа на сърцата*” – така в заключението към *Пан Володиовски*, последния от романите от *Трилогията*, писателят формулира нейната основна цел³².

През XVII век териториите на Западна Украйна, които в миналото са наричани „диви покрайни”, са преходни в много аспекти – културен, религиозен, етнически. Тук минава границата между Европа, разглеждана като носител на цивилизацията на Запада, и вижданата като извор на варварство Азия. Воините на Жечпосполита воюват в крайно враждебна на тях обстановка, в земи, които само де юре принадлежат към Полша. *Хибридната идентичност* на тези земи поражда парадокса, че не само войниците на Короната, но и техните врагове – казаците, се оказват скитници в собствената си страна.

Жечпосполита води в Кресите политика, която официално има цивилизаторски характер. В този контекст полските воители, които по време на казашкото въстание воюват в Украйна, са мисионери. Тяхната цел е да облагородят и да европеизират един народ, за който се смята, че във всички отношения стои много по-ниско от поляците. Войските на Жечпосполита се държат в тези земи като

---

³¹ *Ноемврийското въстание* от 1830–1831 г. и *Януарското въстание* от 1863 година (бел. авт.).

³² Sieńkiewicz, Henryk. *Pan Wołodyjowski*. Kraków: GREG, 2012, с. 400.

колонизатори³³, които насаждат полския език и полската култура³⁴. Полските офицери и войници от романа *С огън и меч* обаче са преди всичко пилигрими, тъй като за тях пътят към победата е път на завръщането към Изгубения Рай. Те виждат бъдещата умиротворена Украйна като земя на възстановената хармония, на изобилието и спокойствието.

Оценките за полската роля в Кресите до ден днешен остават крайно противоречиви и субективни. Факт е обаче, че съчетанието на колонизаторско, мисионерско и поклонническо начало доближава полските военни експедиции срещу казаците през XVII век до модела на кръстоносните походи.

Трилогията предизвиква острите реакции на много от съвременниците на Сенкевич и най-вече на привържениците на позитивизма, които виждат в търсенето на примери за подражание в миналото регресия, напълно противоречаща на техните идеи за систематична еволюция чрез „органически труд”. Вторият раздел, *Действителност и фикция*, разглежда критиките към романа *С огън и меч* и дискутира тяхната основателност.

Полските критици на Сенкевич много често се опират на трудовете на датчанина Георг Брандес (1842–1927), литературен критик и преподавател в Копенхагенския университет. Брандес и неговите съмишленици от лагера на позитивизма смятат, че историческият роман изопачава историята чрез фикцията, която е

---

³³ Макар de jure Източните Креси да принадлежат на Короната, според нас географската обособеност на тези територии, както и верската и етническата специфика на преобладаващата част от населението дават основания Кресите да бъдат считани за колония на Жечпосполита. Смятаме, че политиката на религиозна, цивилизационна, културна и езикова експанзия, на ограничаване на правата на местните жители, осъществявана от полската държава в региона, представлява типичен пример за колониализъм (бел. авт.).

³⁴ Prus, Bolesław: *Ogniem i mieczem (Powieść z lat dawnych Henryka Siękiewicza ocenil...)* // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, 304–307.

негов неотменим компонент³⁵. Най-известната статия, критикуваща романа *С огън и меч* е *С огън и меч (Романът на Хенрик Сенкевич за отдавна отминалите времена оцени...)* на Болеслав Прус, публикувана през 1884 година³⁶. В основата ѝ лежат обвиненията в грубо изопачаване на събитията от страна на Сенкевич. В дисертацията се спирме подробно както на нея, така и на статията *За историческия роман (O powieści historycznej, 1889)* – своеобразния отговор, който Сенкевич дава пет години по-късно на обвиненията срещу него. Двете статии са от особена важност за разбирането на романа *С огън и меч*.

Според нас Сенкевич действително изопачава тотално историческите факти, заличава от полската националната памет деяния, които по днешните правни стандарти биха били класифицирани като „престъпления срещу човечеството” и „военни престъпления”. От друга страна, в сравнение с историческите портрети на личностите, намерили място на страниците на романа *С огън и меч*, образите на същите хора в интерпретация на Сенкевич се оказват по-устойчиви и по-витални, въпреки (а може би именно поради) факта, че в повечето случаи са силно субективизирани и дори неправдоподобни.

В самия край на статията *За историческия роман* Сенкевич се спира върху потенциала на историческия роман да оказва мощно

---

³⁵ Sieńkiewicz, Henryk. *O powieści historycznej*. // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, с. 319. Виж и статията на Ян Карлович (Jan Karłowicz, 1836–1903) *От Германия (Z Niemiec)* от 1884 година: Karłowicz, Jan. // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, 314–316 (бел. авт.).

³⁶ *Трилогията* продължава да буди противоречиви реакции и до днес. Тук трябва да се спомене и особено критичната студия на Олгиерд Гурка (Olgierd Górka, 1887–1955) „*С огън и меч*” и *историческата действителност („Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna, 1934)*, която в голяма степен синтезира по-късните критики към *С огън и меч* и към *Трилогията* като цяло (бел. авт.).

влияние върху индивидуалните и обществените нагласи. Анализът на миналото според него дава възможност на личността (и респективно на социума като цяло) да си изясни основните явления на съвремието, учи обществото „да гледа на себе си генетично и дава насоки за бъдещето”³⁷. Прави впечатление, че въпреки своята целенасочена тенденциозност, Сенкевич не изпада в абсолютна „митологизация” на историята. Красноречив пример в това отношение представлява знаменитият спор между Ян Скшетуски и Богдан Хмелницки в първа част от романа *С огън и меч*. В своята статия Болеслав Прус е видимо подразнен от разговора между Скшетуски и Хмелницки в романа. Той не само го обявява за кощунство с достоверността, но дава и свой вариант на разговора, в който Хмелницки е в морално силната позиция, а Скшетуски не може да намери никакви що-годе разумни доводи, за да защити себе си и политиката на Вишньовецки³⁸.

Третият раздел (*Вярата*) насочва към ролята на католицизма в живота на воините от романа на Сенкевич. Католическата вяра е най-сигурната, а често пъти и единствената опора на война на Жечпосполита, скитник в далечни земи. Непрекъснатото състояние на война, в което през седемнадесети век се намират почти всички страни в Европа, води до перманентно състояние на страх и несигурност. То кара хората да отвърщат мислите си от разочароващата действителност, която не им носи нищо добро, и да обръщат поглед към Бога, но не чрез рацииото на ренесансовия човек, а през призмата на мистицизма. В духа на написаното от френския

---

³⁷ Sięnkiewicz, Henryk. O powieści historycznej. // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, с. 330.

³⁸ Prus, Bolesław: *Ogniem i mieczem*. (Powieść z lat dawnych Henryka Sięnkiewicza ocenil...) // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, 310–311.

поет Луи Арагон (1897–1982) в студията му *Трактат върху стила* (*Traité du style*, 1928) бихме могли да кажем, че човекът на Барока е свободен по дух и се намира изцяло във властта на страстта си към съвършенството. Това му носи безмерно страдание³⁹. Точно такъв дух живее в някои от най-изтъкнатите сред полските воители – герои от романа на Сенкевич като Ян Скшетуски и Йереми Вишньовецки.

През XVII век католиците в Полша гледат на протестантите с подозрение, като на еретици и агенти на външни врагове. Героите на Сенкевич в романа не правят изключение в това отношение. Тук не би било коректно да обвиняваме писателя в лично отношение или предубеждения спрямо протестантизма. Сенкевич вижда във всяка една от блестящите военни победи на Жечпосполита триумф не само на полското оръжие, но и на полската католическа вяра. За него католицизмът е този, който спасява Полша и ѝ донася непреходна слава.

Воители като Скшетуски, Подпипента или Володиевски са типични „барокови личности“ заради безграничната си вяра в Бога и в авторитета на Католическата църква и на нейния клир. Религиозното им чувство също както при средновековните рицари е следствие от ирационално единение с Бога, с Богородица и със светците. В романа *С огън и меч* най-яркият и завършен в художествено отношение образ на такава личност е пан Скшетуски. В негово лице Сенкевич представя образа на идеалния рицар-шляхтич, безупречен в своята християнска вяра. Въпреки своята яркост и завършеност образът на Скшетуски в *С огън и меч* е подложен на унищожителна критика от Болеслав Прус, който смята, че в действителност подобна личност не може да съществува.

---

³⁹ Елюар, Пол. *Мисли върху изкуството*. София: Български художник, 1979, с. 213.

Ролята на водача – четвъртият раздел на втора глава, проблематизира проблема за важното – от духовна, идейна и организационна гледна точка – място на водача във войните от XVII век. Успехът на една борба зависи от единението на „хората на действието” и от обединението им около личност, способна да ги поведе в правилната посока. В романа *С огън и меч* такива пълководци са Йереми Вишньовецки (за полско-литовската войска) и Богдан Хмелницки (за армията на въстаниците). Те изразяват съответно градивната, добре организирана колективна воля и деструктивната, хаотична колективна воля. В своя роман Сенкевич ясно, макар и крайно тенденциозно, диференцира значителните разлики между тези знаменити пълководци.

Йереми Вишньовецки на Сенкевич е поставил над всичко в своята система на приоритети като владетел интересите на цялото, на единната държава. Той импонира с излъчването си на човек от стомана, който неотстъпно следва принципите си и е безпощаден към враговете и към онези, които не са оправдали доверието му. Едновременно с това Ярема е направил всичко възможно, за да изгради у своите подчинени култ към своята личност. Методите му на управление са сурови, диктаторски, но властта му не е авторитарна, защото той се съобразява с върховенството на краля и на Сейма. Образът на такъв вожд по-скоро е в съответствие с идеите на *романтическия национализъм*⁴⁰.

---

⁴⁰ Това интелектуално и естетическо движение е характерно за романтизма от периода между Наполеоновите войни и Първата световна война и се основава върху идеализацията на националното минало. Идеолозите на романтическия национализъм противопоставят настоящето, което според тях е тривиално и бедно откъм духовни ценности, на славното и достойно за подражание минало на дадена нация. Още една основна за романтическия национализъм идея е тази за силната власт, олицетворение на която е емблематичният водач, опиращ се на монолитен в своето мислене и действия народ (бел. авт.).

Болеслав Прус вижда твърде много фалш в описаните в *С огън и меч* драматични разговори на Вишньовецки с Бога. Според него истинският воин не се моли, а действа⁴¹. Едновременно с това Прус признава, че тези сцени от романа са особено силни и притежават голяма художествена стойност⁴². Като цяло обаче оставаме с впечатлението, че в статията си критикът губи представа за разликата между историческия Вишньовецки и неговия литературен образ.

Богдан Хмелницки на Сенкевич е изграден до голяма степен като антипод на Вишньовецки, като твърде противоречив персонаж. От една страна, той е волеви и безстрашен воин, надарен със забележителни организационни и стратегически способности, от друга – пияница, безскрупулен грубиян, способен да бъде лакей на по-силните и да мачка безмилостно по-слабите. Изграденият от Сенкевич образ на човек, изпълнен с решителност и надарен с хитрост и с политически нюх, вероятно е достоверен. Що се отнася обаче до непредвидимия характер на Хмелницки, до неговото пиянство и всички останали отрицателни черти, никъде в източниците, до които имахме достъп, не срещнахме данни за нещо подобно.

Пети раздел – *Конфликтите* – насочва вниманието към противоречията, възникнали в полския лагер по време на „пацификацията” на бунта.

Предвид ограничените ресурси, с които Жечпосполита разполага за справяне с полученото рязък размах въстание на Хмелницки, дисциплината, наред с военната подготовка и високия

---

⁴¹ Prus, Bolesław: *Ogniem i mieczem. (Powieść z lat dawnych Henryka Siękiewicza ocenil...)* // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III.* Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, с. 307.

⁴² Пак там, с. 293.

боен дух остава основният „коз“ на Вишньовецки и останалите дейно настроени магнати за решаване на конфликта в полска полза. Понятието „дисциплина“ в случая се разбира и като способност на даден водач да пренебрегне личните си амбиции в името на националното съгласие – нещо, което Вишньовецки успява да постигне едва след тежка вътрешна борба. Конфликтът, разrazil се между Йереми и неговите врагове, е елемент от един по-мощабен сблъсък – този между „миролюбивата“ (наречена още „мирна“) фракция и „милитаристичната“ фракция в полската шляхта. На страниците на романа тези събития са предадени исторически достоверно⁴³. Политиката, която водят и едните, и другите, има своите логически основания. Може би за много от непосветените в историята на Полша от XVII век изглежда, че поетият от миролюбивата фракция курс към преговори с Хмелницки е безспорно предателство спрямо интересите на Жечпосполита. Един по-задълбочен анализ на ситуацията показва, че в исторически план нещата изглеждат по-различно. В романа *С огън и меч* Сенкевич умишлено провокира у читателя симпатии към привържениците на твърдата политика спрямо разбунтувалите се казаци и гняв спрямо представителите на миролюбивата фракция⁴⁴. Ходът на повествованието логично отвежда към по-дълбоките, същностни пластове на проблема: неправди от двете страни, проливане на братска кръв, отслабване на страната пред лицето на многобройни външни заплахи.

---

⁴³ Виж: Тимовски, М., Кеневич, Я., Холцер, Й. *История на Полша*. Прев. от полски Вера Деянова, Боян Обретенов. Велико Търново, 1998, 238–239.

⁴⁴ Наименованието, което противниците на миролюбивата фракция ѝ дават – *oboz ugodowy* – има пейоративен оттенък. Вложената ирония е израз на полската пристрастеност към твърдия, безкомпромисен подход за решаване на проблемите (бел. авт.).

Следващият раздел е озаглавен *Смъртта*. В него с помощта на редица примери от романа е съпоставена смъртта на представители на различни нации, участвали в конфликта. На базата на тези съпоставки са направени интересни изводи във връзка с отношението на автора към отделните етнически, социални и религиозни групи, въввлечени във вътрешната война. Полският войник неизменно тръгва към смъртта със спокойствие и с презрение. За съжаление, често пъти тялото на загиналия остава в ръцете на врага и бива поругано, както се случва с тленните останки на пан Подбипента. Наемниците в романа на Сенкевич винаги се бият не по-зле от поляците и умират също толкова достойно. Те са хора, на които може да се разчита, защото честта и войнишката дума за тях стоят на всичко. Казаците в тази книга обикновено загиват като страхливци, покосени от пиките на всепобеждаващата полска конница или от сабите на немската наемна пехота. Сред най-силните картини в *С огън и меч* обаче е тази на кончината на един отявлен враг на Жечпосполита – казашкия атаман Сухарука, изпратен от Хмелницки като посланик при княз Вишньовецки. Внушителният и въздействащ образ на казака е изграден в светлина, която до голяма степен е изненадваща за читателя.

И в *С огън и меч*, подобно на *Кръстоносци* на Зофия Косак, смъртта и виденията са неразделни. Вероятно най-силно натовареният в смислов план образ на смъртта в романа на Сенкевич е картината на бойното поле в нощта след една от най-яроствните атаки, които войските на Хмелницки предприемат срещу обсадените в Збараж полски хоронгви. Периодът между двата напрегнати дни за защитниците на гарнизона, командвани от самия Йереми Вишньовецки, е време за тъжна равносметка. Споменът за извършеното през деня братоубийствено клане се слива с визиите на

войниците за въздигащите се с молитви на уста към небето души на полските воители и на казаците. Въздишките и плача на молещите за опрощение воители се вплитат в парадоксален, трансцедентен синтез.

Пророческата дарба се преплита със смъртта в Розлоги, където Скшетуски и другарите му се срещат със слепия княз Васил Курцевич-Булихов⁴⁵. Изключително важно е символното значение, с което е натоварен този персонаж. Той репрезентира едновременно мита за слепеца-пророк и мита за лудия-пророк.

Седмата част е „Любовта” към ближния. Тя е изследване на деградацията на личността, която настъпва по време на война. Обяснението се търси в отрицателната енергия, натрупана вследствие на лишенията, страданията и постоянните срещи със смъртта, както и в животинските инстинкти, изначално присъщи на по-голямата част от човечеството. В подобни времена и в единия, и в другия противостоящи лагери милосърдието, рицарството и дори елементарната човечност умират. В романа на Сенкевич такива са дните след началото на бунта на Хмелници. Те представляват истинска картина на земния пъкъл.

В романа *С огън и меч* терорът над цивилното население (заличаването на цели села от лицето на земята и избиването на населението им) от страна на частите под командването на Вишньовецки и Скшетуски е представен като нещо нормално. На съвестта на всеки един от тези персонажи тежат убийствата на много невинни хора. Никъде в *Трилогията* обаче подобни деяния не предизвикват угризения на съвестта у извършителите. В течение на много векове това се смята за правилния начин за сломяване

---

⁴⁵ Сенкевич, Хенрик. *С огън и меч*. Прев. от полски Димитър Икономов. София: Издателска къща *Труд*, 2001, част първа, 70–72.

съпротивата на проявяващите неподчинение, включително на цели народи.

Като цяло в романа авторът не се отнася към евреите с особени симпатии. Въпреки това в статията на Прус *С огън и меч (Романа на Хенрик Сенкевич за отдавна отминалите времена оцени...)* Сенкевич е критикуван и затова, че в романа не присъстват „шайките на евреите-бюрократи, които кроят нови и нови планове за печалби на гърба на народа”⁴⁶.

Последният раздел от глава втора е посветен на любовта на войника скитник и логично е озаглавен *Любовта*.

В полското общество в течение на вековете се формира специфично отношение към жената. То представлява контаминация между християнското преклонение към жената и култа към Богородица⁴⁷. В романа на Сенкевич тази особеност обуславя поведението на полските офицери спрямо техните любими. То е изискано, граничещо с обожание, взело много от етическия кодекс на средновековния рицар, но и от модерната тогава култура на Барока. Тя разглежда абсолютната женска красота като съчетание между непреходните класически форми и метафизичната тайнственост на личността. Едновременно с това Барокът пресемантизира галантността на отдавна отминалите времена, придавайки ѝ ново очарование.

В романа *С огън и меч* основният образ на „идеална жена” е Елена, възлюбената на Скшетуски и на Богун. Тя е съвършена в

---

⁴⁶ Prus, Bolesław. *Ogniem i mieczem. (Powieść z lat dawnych Henryka Siękiewicza ocenil...)* // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III.* Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959, с. 300.

⁴⁷ В полския културно-исторически контекст култът към Дева Мария притежава измерения, несравними с тези в останалия католически свят. Показателен за смисъла, който полската нация влага в нейната личност, е фактът, че по време на полско-шведската война от 1655–1660 г. полският крал Ян III Кажимеж (1609–1672) обявява Божията Майка за „Кралица на Полша” (бел. авт.).

своята чистота и чувства към Ян. За него Елена е олицетворение на изтънчения бароков естетически идеал, но и дама на сърцето в средновековния смисъл на понятието. Борбата за спечелването и за спасението ѝ се превръща в част от голямата битка, която той заедно със своите другари води в името на честта на Жечпосполита. Любовта на Богун е до голяма степен диаметрална противоположност на обичта на Скшетуски. Крайният егоизъм и насилието, които свирепият казак проявява спрямо чувствата и волята на Елена, събуждат у нея единствено омраза. Въпреки това не би било коректно да се твърди, че страстта на Богун е изцяло плътска и че той не е способен на истински чувства.

За войника скитник от романа *С огън и меч* домът съществува не толкова в географски план (като конкретна локация), колкото като субект – любимата, съпругата. Сенкевич например нито веднъж не споменава откъде са родом Скшетуски и Володовски, нито пък на страниците на романа срещахме носталгични чувства по дома от тяхна страна. Отпътуването на бойна мисия за него е раздяла с любимата жена, а обратният път – пътуване към нея.

Третата глава от дисертацията, **ЛИТЕРАТУРАТА ОТ ПЕРИОДА НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА** разглежда две книги: *Пътят водеше през Нарвик* (*Droga wiodła przez Narwik*, 1941) на Франчишек Ксавери Прушински (1907–1950) и *303-та ескадрила* (*Dywizjon 303*, 1941) на Аркади Фидлер (1894–1985). Макар да спадат към *литературата на факта*, книгите на Прушински и на Фидлер са до голяма степен нетипични за полската репортажна литература от периода на Втората световна война. Инкорпорирайки по великолепен начин факт и фикция, те образуват хибридни по жанр художествени произведения.

Двете книги комуникират по интересен начин с полската историческа проза. Писани са под непосредственото впечатление на събитията (или, както се казва в Полша, „на gorąco”⁴⁸) и това обуславя значителното присъствие на факта в тях. Процесът на създаването им е синхронен със „случването” на историята и това ограничава авторската гъвкавост по отношение на фикционализацията на онова, за което потенциалните читатели съвсем наскоро са чели във вестниците или са слушали по радиото.

Подглавата *Стратегическа цел и духовна цел* проследява накратко основните маршрути на полското скитничество през Втората световна война.

Началото на скитничеството по *първия* от тях предхожда хронологически това по втория. След окупацията на Полша от СССР и Германия през септември–октомври 1939 година безпрецедентна военноемиграционна вълна напуска пределите на Полша и се разлива по Централна Европа. *Стратегическата цел* за едни е Франция, за други – Великобритания. В тези, а по-късно и в други европейски страни поляците доблестно се сражават за свободата. Представеният емиграционен модел доближава тези синове и дъщери на Полша до полските патриоти от началото на XVIII век, записали се като доброволци в армиите на Наполеон I, за да извървят пътя на своето пилигримство, пътя до Полша. Тя е тяхната същинска, *духовна цел*.

Първата (за много от воините тя е и последна) спирка по втория основен маршрут е в Катин и в съветските военнопленнически лагери, превърнали се в гроб за хиляди достойни чедата на Жечпосполита⁴⁹. През лятото на 1941 г. е взето решение полските

---

⁴⁸ Букв. „на горещо” (бел. авт.).

⁴⁹ Тук трябва да споменем и германските пленнически лагери за офицери (нем. *Oflag*), където обаче условията и отношението към пленниците са несравнимо

военнопленници в СССР да влязат в състава на новосъздадената *Полска армия (Armia polska)* с командващ ген. Владислав Андерс (1892–1970), която според плановете на съветското командване трябва да воюва съвместно с Червената армия. След последвалия разрыв със съветската държава полските военни, придружени от голям брой полски цивилни граждани, се прехвърлят последователно в Персия (Иран), Ирак, Палестина, Египет и Италия, където се прочуват с освобождението на Анкона и най-вече с участието си в битката при Монте Касино.

Втората подглава, *Прилики и разлики между произведенията*, е замислена като съпоставка между двете разглеждани в трета глава книги. В първата ѝ част са изведени най-важните според нас сходства между тях.

Първата прилика е периодът, в който се развива действието в творбите. Събитията, които лежат в основата на едното и другото произведение, се случват приблизително по едно и също време, т. е. в началните фази на Втората световна война. Второто сходство е в тематиката. И двете книги отразяват участието на сравнително немногочислени полски контингенти в помощ на съюзническа държава (или държави). Въпреки че при Нарвик ролята на поляците да не е в такава степен решаваща, колкото по време на въздушните сражения над Острова, и в двата случая те участват в битки от огромно значение за бъдещия ход на войната. Третата обединяваща черта между *303-та ескадрила* и *Пътят водеше през Нарвик* е темата за пилигримството на полския войник. В двата случая подходът към нея е много различен, но моделът, върху който се стъпва, е общ. Героите в двете произведения са полски изгнаници, които след поражението на Полша през есента на 1939 г. изминават

по-добри от тези в СССР (бел. авт.).

мъчителния и рискован път до Франция или до Англия, за да се бият отново за своята родина, макар и в редиците на чужди армии. Четвъртото сходство е, че и двете произведения са написани под непосредственото впечатление на събитията, които засягат. Ксавери Прушински е участник в боевете при Нарвик, а Аркади Фидлер, макар че не взема пряко участие в сраженията над Англия, е командирован на летището в Нортхолт, където е в ежедневен контакт с полските летци-изтребители.

Втората част на подглавата диференцира осезаемо различаващите се цели, които двамата автори преследват със своите произведения. За разлика от *303-та ескадрила*, повестта на Прушински има за цел не толкова „подкрепа на сърцата”⁵⁰, колкото осветляването на емоционално-психологическата страна войната, както и на нейните философски и политически аспекти. Затова в *Пътят водеше през Нарвик* много по-често се наблюдават състояния на застиналост и спокойствие в сравнение с *303-та ескадрила* – особено що се отнася до настроенията на гората, на фиорда, на планините, обграждащи Нарвик. В *303-та ескадрила* подобни, на моменти почти нирванични, картини отсъстват – за сметка на динамиката, която „владее” цялото произведение.

Третата подглава е озаглавена *Франчишек Ксавери Прушински* – „*Пътят водеше през Нарвик*” и разглежда детайлно най-известната книга на Прушински.

В първата си част първият раздел на подглавата, *Предистория*, разглежда историята на сформирването и окомплектоването на *Независимата бригада на Подхалянските*

---

⁵⁰ Тук перифразираме известния израз на Сенкевич „За подкрепа на сърцата” („Ku pokrzepieniu serc”), с който той обяснява подбудите за написването на своята *Трилогия* (бел. авт.).

*Стрелци*⁵¹ (*Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich*), в състава на която воюват героите на книгата. По-нататък в параграфа се проследва накратко предисторията на сраженията при Нарвик. Контролът над пристанището на този град е от голямо значение за всяка от воюващите страни. През зимата, когато Ботническият залив обикновено замръзва, най-удобният вариант за транспортиране на стратегически важната желязна руда от шведските мини край Кируна и Малъмберйет до Германия е именно през Нарвик. По тази причина в началото на войната и двете страни в конфликта планират инвазия в северна Норвегия, а що се отнася до страните от антихитлеристката коалиция, дори в Северна Швеция. Целта е да бъде установен контрол върху мините и върху инфраструктурата в тези райони.

Вторият раздел е озаглавен **Конфликти**. Първият подпараграф към него, „*Стара емиграция*” срещу „*нова емиграция*”, разглежда един от проблемите, който като нишка преминава през цялото произведение – конфликтът между представителите на *старата емиграция* и тези на *новата (военната) емиграция*.

Полската армия на Запад е съставена основно от бивши войници от редовната армия на Втората Жечпосполита, които след разгрома на Полша през септември-октомври 1939 г. изминават дългия и пълен с прекеждия път до Франция (по тази причина ги наричат *новата* или *военната* емиграция). Важен елемент в *тази армия* са и поляците, които живеят във Франция отпреди Втората световна война. Повечето от тях са емигрирали отдавна и са се установили в тази страна (оттук и наименованието *стара емиграция*). Много от тях се записват като доброволци в новосформиращата се армия, след като разбират за нея от съобщения

---

⁵¹ Подхале (пол. Podchale) – географска област в югоизточна Полша, разположена на север от Татрите (бел. авт.).

на кметствата в населените места, в които живеят, от анонси в печата и т. н.

Конфликтът между представителите на двете „емиграции“ на моменти придобива изключителна острота, застрашавайки нормалното функциониране на бригадата и изпълнението на бойните задачи. Той обаче има своята предвоенна история. Корените му са във Втората Жечпосполита, страната, в която, както казва Прушински с гласа на един от своите герои, е било повече от явно „отчуждението между онзи, на когото му вървеше, и онзи, на когото въобще не му вървеше“⁵², „отчуждението между онзи, за когото в родината имаше масло, и онзи, за когото нямаше дори хляб“⁵³. По тази причина, а най-вече поради чисто военни предразсъдъци, се наблюдава презрително отношение от страна на офицерите и подофицерите, завършили военно училище в Полша, към представителите на *старата емиграция*, завършили школата за подхоронжи *Койоткидан*. Представителите на полската армия отпреди септември 1939 г. смятат, че подготовката и бойния дух на обучените в *Койоткидан* не са на достатъчно високо ниво. Изпитанията на войната в суровите условия на норвежкия север показват несъстоятелността на подобно подценяване.

Основните акценти в тази подглава са съсредоточени в следващия подраздел, *Човекът срещу машината*. Срещата в стаята на съюзническата болница край Нарвик между ранения немския летец Гален и полския редник Кетлер, пострадал при минометен обстрел срещу полската бригада, е един от кулминационните моменти в произведението⁵⁴. Напрегнатата дискусия на двамата

---

⁵² Pruszyński, Ksawery. *Droga wiodła przez Narvik*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, с. 72.

⁵³ Пак там, с. 72.

⁵⁴ Пак там, част седма.

бивши състуденти се превръща в задочен спор на автора с негов невидим германски опонент относно облика на бъдеща Европа, в сблъсък на философки концепции и на ценностни системи. Не бива да се омаловажава фактът, че Гален и Кетлер са не просто представители съответно на немската и полската интелигенция, а на „младото поколение на два съседни народа”⁵⁵, които са наясно с „проблемите, стоящи пред тях”⁵⁶.

В *Пътят водеше през Нарвик* изпъква силно индивидуализираният образ на летеца от *Луфтвафе*. Той е много различен от безличните „хора-машини”, с които се срещат в небето на Англия пилотите от *303-та ескадрила* на Фидлер. Тук обаче летецът е в съвсем различна роля: като изразител на идеологията на нацизма той воюва със своя по немски остър ум, със своето красноречие. Кетлер обаче постепенно се окопитва и започва все по-често да изтъква кратки, но солидни и навременни контрааргументи, докато в крайна сметка не спира окончателно „настъплението” на Гален.

В думите на Гален има много надменност и известна доза необективност. Германският офицер се опитва да убеди събеседника си, че всичко стойностно в Полша е с немски произход⁵⁷. Според Гален съчетанието на немския и полския елемент на полска територия е като „влагане на благородно дърво в мебели от по-малко ценен материал”⁵⁸. Героят е и крайно скептичен по отношение на способностите на поляците да обновят със собствени сили, без мъдрото ръководство на германците, страната си. Смята, че Полша трябва да се развива по доказалия своята ефективност германски

---

⁵⁵ Пак там, с. 60.

⁵⁶ Пак там, с. 60.

⁵⁷ Пак там, с. 66.

⁵⁸ Пак там, с. 66.

модел. Едновременно с това в тезите на Гален има много положения, над които си струва човек да се замисли. Въпреки че явно споделя идеите на нацистите, Гален мисли до голяма степен в духа на *Realpolitik*, водена през втората половина на XIX век от Бисмарк. Това е „прагматическа” политика, която съзнателно оставя на заден план идеологията, когато това е необходимо. Кетлер също е мислеща личност, а не фанатик, затова и се съгласява по принцип с много от твърденията и идеите на Гален. Признава, че закостенялостта се е отразила пагубно върху полската армия⁵⁹, приема и твърдението на германския пилот, че „войната не е романтизъм”, а „икономика на хората”⁶⁰. Според Гален съвременността изисква модерен подход към войната, такъв, какъвто имат към нея управляващите в Райха. На същото мнение е и Кетлер.

В политиката изтъкнати представители на полската интелигенция да се изпращат на незначителни, а едновременно с това особено опасни длъжности в армията Гален вижда „довършване на започнатото от германците, довършване на започнатото от руснаците”⁶¹. В този случай той безспорно има право и Кетлер не отрича това. Може обаче да се подходи към проблема, поставен от Гален, и от друг ъгъл. Според Кетлер полската интелигенция влиза в нисшите ешелони на армията, защото времето го изисква. Той е убеден, че „трябва да имаш легитимацията на ръцете, здраво потрудили се с карабината, за да получиш моралното право един ден да влезеш в родината”⁶². Казано по друг начин, много от поляците

---

⁵⁹ Пак там, с. 72.

⁶⁰ Пак там, с. 70.

⁶¹ Гален има предвид практиката на систематично физическо унищожение на представителите на полската интелигенция и офицерство, възприета както от хитлеристките, така и от съветските окупационни части в Полша (бел. авт.). Pruszyński, Ksawery. *Droga wiodła przez Narvik*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, с. 67.

⁶² Пак там, с. 74.

трябва да преминат през ада на войната, за да изкупят своите грехове от периода на Втората Жечпосполита, да измият със страданието си и с кръвта си греховете на класите, към които принадлежат. Тук вече говори полският месианизъм. Разглеждана във философски план, мисията на „кръстоносците“ от XX век в *Пътят водеше през Нарвик* на Прушински е много сходна с тази на техните предшественици от XI век.

Твърде интересен е конфликтът между полския и немския воин относно ролята на нациите и наднационалните общности в съвременния свят. Вижданията на Гален (респективно на нацистите) върху този проблем са развитие на *пангерманизма*⁶³, но се разминават в значителна степен с идеите на романтическия национализъм. Опонентът на Гален използва един от основните принципи на романтическия национализъм – този за самоопределението на народите – като един от своите базисни аргументи. Много от германците обаче са склонни да разбират германското като присъщо на много нации. За Гален е логично един поляк да има отношение към славянството и към славянското като към наднационална ценност. като праволинейно и *рационално* мислещ германец от епохата на Третия Райх Гален не разбира *ирационалния* полски стремеж към независимост, към самостоятелен път.

Друг фундаментален конфликт, който възниква в течение на разговора между двамата бивши състуденти, е този за ролята на индивида в съвременните общества. Гален смята, че в името на благо на националната общност индивидът трябва да се откаже от

---

⁶³ *Пангерманизъм* (нем. *Alldeutschtum*) – германско политическо движение, което, подобно на *панславизма* и *славянската взаимност*, се заражда след края на Наполеоновите войни. Най-висшият идеал, към който се стремят неговите привърженици, е обединението на всички германци, включително тези от немските малцинства в чужбина (*Volksdeutschen*), в една държава (бел. авт.).

личните си амбиции. Това е логиката на тоталитаризма. Тук обаче трябва да отбележим, че основен елемент от философията на Третия Райх е да се работи за най-рационалното използване на личността за просперитета на държавата. В това отношение не само че не може да се говори за претопяване или за обезличаване, а напротив, индивидът, който просперира, бива „издигнат на пиедестал”. Предоставят му се всички условия, за да развива потенциала си. Това се отнася най-вече за военните. Чрез редица примери в текста е доказано, че думите на Гален съответстват на реалността в Райха.

Прушински дефинира една от атаките на Подхалаянските стрелци срещу защитаваната от тежки картечници позиция на немците по следния начин: „Хората срещу машините”⁶⁴. Тези думи не трябва да бъде възприемани само буквално. Те отразяват една фундаментална, традиционна нагласа, битуюаща преди всичко в славянските страни – за германското и германците като съвършена, но бездушна машина и за славянското и славяните – като пространство на духа.

Третият подраздел, *Принципност и подлост*, вижда действителността в книгата на Фидлер като антипод на съвършенството, към което всяка от враждуващите страни се стреми (или поне заявява, че се стреми). Вместо рицарството властва пълната дехуманизация.

Нацисткият агент Жемянски е един от хората, за които Прушински пише, че са внедрени в обществото на Втората Жечпосполита от бившите „колонизатори” – „французи, белгийци, шведи, швейцарци, англичани, немци”⁶⁵. Те представляват един „неизменен психологически тип”, чиито корени са още в епохата на

---

⁶⁴ Pruszyński, Ksawery. *Droga wiodła przez Narvik*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, с. 142.

⁶⁵ Пак там, с. 165.

феодализма и заради когото в Полша нещата се променят толкова трудно⁶⁶. Затова убийството на Жемянски е нещо повече от елиминиране на един мерзавец и германски шпионин. То е логична брънка от веригата на мащабен конфликт между два свята – този на принципността и този на подлостта, между света на надеждите за бъдещето и света на сенките от миналото.

Третата част от подглавата, *Психологическата страна на войната*, се интересува от случващото се в душите на полските воители. Главите, посветени на техния богат вътрешен свят са едни от най-силните в повестта.

С гибелта на подхоронжи Волски авторът създава атмосфера на трагична предопределеност и (до известна степен) на мистицизъм. Вероятно полският подофицер притежава способност да „надниква“ в бъдещето, която обаче е помрачена от „постепенна атрофия на въображението“⁶⁷ и съчетана с предчувствие за собствената смърт... А може би всичко е просто игра на съдбата? Неговият колега, подофицерът Анджей Чечел често се обръща към природата и разсъждава над нищожността на човешкия живот на фона на мащабите на времето, пространството и световните събития. Мисли като в полусън, отдава се на рефлексии, на размисъл „за неща, които не са свързани нито с войната, нито дори с живота“⁶⁸. Твърде груб като физика, но извънредно нежен по душа, гуралът⁶⁹ Мечислав Плужански страда, че чрез своите платна не е успял да изрази докрай

---

⁶⁶ Пак там, с. 165.

⁶⁷ По думите на Волски, този израз е употребяван в миналото от неговия баща, лекар по професия. Доколкото ни е известно, такъв термин в медицината не съществува (бел. авт.). Пак там, с. 17.

⁶⁸ Пак там, с. 17.

⁶⁹ *Гурали* (пол. *Górale*) – полски и русински етнокултурни групи (според германската етнология отделно западнославянско племе), днес населяващи основно планинските райони от двете страни на полско-словашката и полско-чешката граници (бел. авт.).

себе си. В часовете преди боя, превърнал се в негов звезден миг, духът му преживява нещо, което по своята сила и своята пълнота превъзхожда всичко, изпитано до този момент. Отърсването от съжалението за миналото, за пропуснатите възможности, възвръщането към навярно отдавна непреживявано състояние на пълна вътрешна хармония в този „час на самовглъбение“⁷⁰ може би идват, за да дадат на Плужански възможност да се подготви психически за своя подвиг.

Своеобразен контрапункт на спокойните мигове представляват изпълнените с вълнение и притеснение моменти преди сражение. Същото се отнася и за изпълнените с болка часове след приключването на дадена битка, когато оцелелите не могат да се примирят със загубата на своите другари. Прушински не се притеснява да говори откровенно за страха, за паниката, за отчаянието и за сълзите в мъжките очи.

Последният раздел от подглавата е *Колегиалността*. Една от основните идеи в него е, че трудностите на операции като тази при Нарвик създават благоприятна почва за покълване на семето на колегиалността. В тази кампания участват военни части от различни нации (норвежки, полски, френски, британски), но те като цяло не успяват да се възползват от тази възможност. Взаимодействието между тях по ред причини не се оказва на ниво.

Въпросът за сътрудничеството между отделните национални контингенти е слабо застъпен в *Пътят водеше през Нарвик*. Авторът се интересува повече от умението на полските части да воюват като колектив. Войниците от полската бригада при Нарвик са много различни и като подготовка, и като навици, свързани с предвоенния

---

⁷⁰ Pruszyński, Ksawery. *Droga wiodła przez Narvik*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, с. 126.

начин на живот, с произхода, с образованието. Само практиката може да ги обедини в ефективно работещ колектив – както се и случва.

За важността, която Прушински придава на колегиалността, е показателен фактът, че той я сравнява с общението в рамките на живота на католическата църква.

Последната, пета подглава от глава трета на дисертацията е *”303-та ескадрила” на Аркади Фидлер*. Книгата е посветена на *Битката за Британия* – грандиозната епопея, която през Втората световна война решава съдбата на целия свят. Авторът е военен кореспондент, командирован „на първа линия” по време на сраженията. Той проследява участието в бойните действия на „полската”⁷¹ 303-та ескадрила, допринесла изключително много за разгрома на *Луфтвафе* над Ламанша и над Великобритания. В книгата впечатлява идеята за небето като пространство на абсолютната духовност, като безкраен път, при който традиционните измерения на пътешестването, на странстването придобиват нов смисъл. Вдъхновяващо е виждането на Фидлер за летеца-изтребител като съвременен рицар, носител на свободния полски и въобще славянски Дух.

Първият раздел от тази глава, *Факт и фикция*, въвежда читателя в драматичните събития от лятото на 1940 година, когато немската авиация се опитва да установи господство във въздуха на Обединеното кралство. Това е абсолютно необходимо условие за подготвяния десант на Вермахта. В този колосален сблъсък вземат участие хиляди самолети от всяка от двете страни. Според Сър Арчибалд Синклер (1890–1970), който по време на войната е държавен секретар на Великобритания по въпросите на авиацията,

---

⁷¹

По-голямата част от пилотите в ескадрилата са поляци-доброволци (бел. авт.).

без помощта на полските летци „дефицитът на обучени пилоти щеше да направи невъзможна победата над германските военновъздушни сили”⁷².

В същия раздел запознаваме читателя с предисторията на книгата, с жанровите ѝ особености и с перипетиите около нейното издаване. Фидлер решава да оформи своята книга не като произведение на художествената литература, а като обективен доклад от бойното поле. Често пъти прибързано и погрешно определяна за „чиста” литература на факта, творбата всъщност представлява забележителен синтез между художествена и репортажна литература („фабуларизиран литературен репортаж”). Независимо от претенциите си за точност, Фидлер в много случаи се отклонява в значителна степен от фактите. На редовете на дисертацията са анализирани подробно твърде сериозните според нас недостатъци на *303-та ескадрила*, които вероятно са основната причина за неистовите опити на офицерите от щаба на Полските въоръжени сили в Лондон да предотвратят издаването на книгата. Направени са и любопитни паралели между *303-та ескадрила* и *Трилогията* на Сенкевич, що се отнася до нелеките задачи, с които те са натоварени. И двете произведения имат за цел да „подкрепят сърцата” на поляците (а *303-та ескадрила* и на други народи) в трудни времена на заплашена или изгубена независимост, изискващи светли примери и твърда вяра в успеха. За постигането на тези цели и Фидлер, и Сенкевич актуализират принципите на романтическия национализъм.

Следващият раздел, наречен *Колегиалността*, има за цел да разсее евентуално погрешно заключение, че в книгата си Фидлер

---

⁷² Olson, Lynne and Cloud, Stanley. *For Your Freedom and Ours: The Kosciuszko Squadron: Forgotten Heroes of WW II*. Random House, 2004, с. 11.

отрича ролята на бойното другарство във въздуха. Напротив, за него колегиалността е „цвете ценно и чудно”, което, „веднъж поникнало и израснало, е в състояние по-късно да устои на всички вихри и да понесе най-тежките бури в продължение на дълги години”⁷³. Проблемът е, че никъде в *303-та ескадрила* другарската взаимопомощ не е представена като уставно взаимодействие в рамките на изстребителната единица. Авторът набляга на сцени, обогрени в твърде романтична светлина: летецът воюва храбро сам, бива поразен от числено превъзхождащия го противник и в решаващия момент на помощ му се притичват негови другари. Разбира се, в историята на въздушната война има много подобни случаи, но те не би трябвало да бъдат симптоматизирани.

В своята книга Фидлер посвещава на бойното другарство две вълнуващи глави. *Колегиалност* разказва за спасяването на поручик Мирослав Ферич (1915–1942), което става факт единствено благодарение на самоотвержеността на двама негови колеги. *Сивите корени на буйните цветя* е посветена на онези „сиви” войници, които често пъти биват несправедливо пренебрегвани, но на които летците дължат толкова много – механиците.

В първата част на третия раздел на подглавата, *Рицарят-летец*, са направени редица паралели между авиаторите и кавалеристите. Самият Фидлер провокира подобни асоциации като сравнява една от най-успешните битки на полските летци, тази от 15 септември 1940 г., с легендарната атака на полската тежка кавалерия при Сомосиера⁷⁴ от 30 ноември 1808 г. Авторът посочва още, че летецът се обучава в течение на дълги години, за да може един ден

---

⁷³ Fiedler, Arkady. *Dywizjon 303*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1996, с. 18.

⁷⁴ Сомосиера (исп. Somosierra) – високопланински проход в централна Испания, днешна провинция Сеговия (бел. авт.).

във въздуха за няколко секунди да реши изхода на двубоя⁷⁵. Дисертацията развива тези мисли, като сравнява полските летци-изтребители, воюващи над Великобритания с хусарите на крал Ян III Собиески (1629–1696). Те излизат на бойното поле в най-критичния момент от битката при Виена, като желязна лавина помитат всичко по пътя си и за тридесет минути обръщат в паническо бягство турската армия. Според произведението на Фидлер летецът и рицарят си приличат и по изключителната си смелост, по склонността си към авантюристични постъпки, по силата на волята си и най-вече по морала, който е неотделима част от рицарския кодекс. В книгата на Фидлер обаче последното качество не е присъщо на германските пилоти. Подобно отношение преследва пропагандни цели и не се потвърждава от историците⁷⁶.

Следващият раздел е „*Славянската взаимност*”. Посветен е на главата, в която Фидлер описва съдбата на единствения чешки пилот в 303-та ескадрила, сержант Юзеф Франтишек (1913–1940), най-успешният сред съюзническите летци, взели участие в Битката за Британия. Неговото скитничество започва през март 1939 година, когато Вермахтът влиза в Чехия. Подобно на много други чешки военни пилоти, той се качва на самолета си и прелита на полска територия. Докато повечето от тях почти незабавно се прехвърлят във Франция, Франтишек избира да остане на служба в полските ВВС. Още по време на боевете с настъпващите сили на Вермахта се проявява „лудостта” на чеха, който с лек учебен самолет атакува германската пехота, хвърляйки ръчни гранати. След това пътят на

---

⁷⁵ Fiedler, Arkady. *Dywizjon 303*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1996, с. 10.

⁷⁶ Alexander, Kristen. *Clive Caldwell: Air Ace*. Crows Nest, Australia: Allen & Unwin, 2006, с. 18; Стоянов, Стоян. *Ние бранихме тебе, София*. София: Военно издателство, 1986, с. 61; с. 173.

Франтишек съвпада с този на полските му колеги – Румъния, Балканите, Франция, Великобритания.

Фидлер е на мнение, че с отчаяната си смелост, със своята „рогата натура“⁷⁷ Франтишек е много по-близък до полския национален темперамент, отколкото до чешкия с характерните за него улегналост и сговорчивост⁷⁸. По тази причина, а и заради славянската си кръв, чешкият пилот не се чувства като „чужд елемент“ сред поляците. За него полското авиационно подразделение е братство, принадлежността му към което в определени случаи се оказва дори по-важна от неговата националност.

Неунищожимото е последният раздел от разглежданата подглава. Той е свързан преди всичко с виденията – колкото и парадоксално да звучи това. В романа *Кръстоносци* на Зофия Косак те помагат в трудни моменти на воините-кръстоносци. След повече от седем столетия отново се случва нещо подобно, като в този случай явленията нямат някогашния свръхестествен характер и мистичен заряд, а са плод на романтичната полска душа, способна да преживява необикновено силни чувства и страсти. Виденията на любимата девойка пазят полския авиатор от куршумите и снарядите на противника, от всички злини на войната. Колкото и красиви да са виденията обаче, те не могат да бъдат единствената причина за постиженията на поляците. Тук явно има и нещо друго и сигурно много хора през онези драматични месеци, а и по-късно са се питали дали полските летци не притежават по рождение някакви свръхестествени способности. Фидлер отговаря ясно на този въпрос, като обяснява, че тези славни летци-изстребителите не са някакъв елит, подбран с показна цел, нито деца-чудо, нито избраници на съдбата.

---

⁷⁷ Fiedler, Arkady. *Dywizjon 303*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1996, с. 42.

⁷⁸ Пак там, с. 42.

Това са обикновени момчета, които в полската школа са усвоили до съвършенство своята професия.

Първата част на *заклучението* на дисертацията съдържа визии за бъдещото развитие на научния труд. Във втората му част са изведени важни изводи, открити се по време на работата върху него. Тук ги представяме накратко :

1. Рационалистическите епохи в Полша (Ренесансът, Просвещението, Позитивизмът) развиват по-слабо темата, тъй като нейната същност е като цяло ирационална. Ако трябва с една дума да опишем духа на темата за войника скитник, това ще бъде: *романтически*. Всяко от разглежданите в дисертацията произведения носи нещо от духа на полския романтизъм, който обединява всички тези на пръв поглед толкова различни творби от различни епохи благодарение на силно изразения си полоноцентрически характер.

2. Подобно на мита за скитника евреин, темата за войника скитник представлява един „достатъчно стабилен комплекс от мотиви“⁷⁹. Митологизирани, вариативно повторени и доразвити, те присъстват във водещи произведения на литературната класика. Това ни дава основание да смятаме, че темата може да бъде обявена за *романтически мит*⁸⁰. Особената въздейственост на миналото (и на псевдоминалото) над настоящето, характерна за мита, обаче е възможна само ако той е вписан в позитивна конструкция⁸¹. Такава

---

⁷⁹ Брику, Бернадет. Приказка и мит. // *Речник на литературните митове*. Под ред. на Пиер Брюнел. Прев. от френски Н. Венова, В. Генова, К. Любомирова. София: Издателство РИВА, 2007, с. 807.

⁸⁰ Според концепцията за мита на Бернадет Брику. Виж: Брику, Бернадет. Приказка и мит. // *Речник на литературните митове*. Под редакцията на Пиер Брюнел. Прев. от френски Н. Венова, В. Генова, К. Любомирова. София: Издателство РИВА, 2007, 804–816.

⁸¹ Гаспар, Клер. Революция, революционери. // *Речник на литературните митове*. Под ред. на Пиер Брюнел. Прев. от френски Н. Венова, В. Генова, К. Любомирова. София: Издателство РИВА, 2007, с. 833.

конструкция в настоящата дисертация представляват романите *Кръстоносци* на Зофия Косак и *С огън и меч* на Хенрик Сенкевич.

3. Голяма част от произведенията от полската литература, свързани с темата за военното скиталчество, изискват да бъдат разчетени чрез идеите на полския месианизъм и по-специално чрез концепциите на Адам Мицкевич за пилигримството. Полският войник има своя Действителност на духа – Полша. Тя е Обетованата земя, към която водят всички негови пътища. При това войникът може да бъде скитник и в собствената си родина, и дори в сърцето си. Идеята за изкупление на собствени и чужди грехове чрез страдание присъства по драматичен начин във всяко едно от разглежданите в дисертационния труд художествени произведения.

4. Относително високият дял на факта в произведенията, посветени на войника скитник доказва, че не е възможно тази тема да бъде интерпретирана изолирано от историята. Независимо дали става дума за исторически роман или за „белетризиран литературен репортаж“, фикцията е принудена да се съобразява с онова, което е вече известно на читателя от трудовете на историците. В случая обаче е в сила и обратният процес – темата за войника скитник упражнява огромно влияние върху полското национално самосъзнание, върху виждането на поляците за собствената им история и за начина, по който тя трябва да бъде изградена.

5. Полската литература успешно развива темата за военното скитничество в посока на нации, различни от полската. Емблематичен в това отношение е романът *Кръстоносци* на Зофия Косак, който проследява съдбата на рицари не само от Полша, но и от други европейски държави – Фландрия, Франция, Германия, Унгария... Според романа на Косак общото между воините от всички

тези нации и полските рицари е, че тяхното скитничество е и пилигримство.

6. Срещата (понякога тя представлява по-скоро сблъсък) с чужди народи и непознати култури рефлектира драматично върху психиката на воина. Постоянно подложен на силен стрес, той започва да възприема света по нов начин. В такива случаи (и особено в екстрени ситуации) се проявяват не само специфичните черти на характера на всеки конкретен индивид, но и народопсихологическите особености на отделните нации.

7. Темата за войника скитник е непосредствено свързана с мита за героичното. Няколко са основните показатели, на базата на които съдим за тази връзка. Те са подробно разгледани в заключението.

8. Рицарското начало е интегрален елемент от темата за войника скитник. То се свързва със странстването, със защитата на християнството и на онеправданите, с освобождението на потиснатите народи, с безупречния морал, със съвършената любов. Затова присъства – в класически или осъвременен вид – в повечето произведения, които се отнасят към темата за войника скитник.

БИБЛИОГРАФИЯ КЪМ АВТОРЕФЕРАТА

Цитирана литература

Александър 2006: Alexander, Kristen. *Clive Caldwell: Air Ace*. Crows Nest, Australia: Allen & Unwin, 2006.

Брику 2007: Брику, Бернадет. Приказка и мит. // *Речник на литературните митове*. Под ред. на Пиер Брюнел. Прев. от френски

Н. Венова, В. Генова, К. Любомирова. София: Издателство *РИВА*, 2007.

Гаспар 2007: Гаспар, Клер. Революция, революционери. // *Речник на литературните митове*. Под ред. на Пиер Брюнел. Прев. от френски Н. Венова, В. Генова, К. Любомирова. София: Издателство *РИВА*, 2007.

Елюар 1979: Елюар, Пол. *Мисли върху изкуството*. София: Издателство *Български художник*, 1979.

Жабоклицки 1977: Żaboklicki, Krzysztof. *Dzieje literatur europejskich. T. I*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.

История на Полша: Тимовски, М., Кеневич, Я., Холцер, Й. *История на Полша*. Прев. от полски Вера Деянова, Боян Обретенов. Велико Търново, 1998.

Карлович 1884: Karłowicz, Jan. *Z Niemiec. // Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959.

Льо Гоф 1999: Льо Гоф, Жак. *Цивилизацията на средновековния запад*. Прев. от френски Тереза Михайлова, Калина Тодорова, Мариана Стругарова. София: Издателство АГАТА – А, 1999.

Мицкевич 1983: Mickiewicz, Adam. *Powieści poetyckie. Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*. Warszawa: Czytelnik, 1983.

Олсън 2004: Olson, Lynne and Stanley Cloud. *For Your Freedom and Ours: The Kosciuszko Squadron: Forgotten Heroes of WW II*. Random House, 2004.

Прус 1884: Prus, Bolesław: *Ogniem i mieczem*. (Powieść z lat dawnych Henryka Siękiewicza ocenił...) // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959.

Ришар 2005: Ришар, Жан. *История на кръстоносните походи*. Прев. от френски Веселина Илиева. София: Издателство РИВА, 2005.

Сенкевич 1889: Sieńkiewicz, Henryk. O powieści historycznej. // *Polska krytyka literacka (1800–1918). Materiały. Tom III*. Red. Jan Zygmunt Jakubowski. Warszawa: PWN, 1959.

Сенкевич 2012: Sieńkiewicz, Henryk. *Pan Wołodyjowski*. Kraków: GREG, 2012.

Струве 1999: Struve, Theodor. Sacerdotium. // *Lexicon des Mittelalters. Band 7*. München: LexMA Verlag, 1999.

Ползвана литература

Буркхардт 2005: Burkhardt, Johannes: *Der Dreißigjährige Krieg*, Frankfurt/ Main: Suhrkamp, 1992.

Ван Донцел 1980: Van Donzel, Emeri Johannes. *Encyclopédie de l'Islam, nouvelle édition*. Paris: Brill, 1980.

Гурка 1986: Górka, Olgierd. *"Ogniem i mieczem" a rzeczywistość historyczna*, Warszawa: Libraria Nova, 1934 (wyd. 2 oprac., posłowie Przebieg wydarzeń w powstaniu Chmielnickiego 1648-1651 i przypisami opatrzył Wiesław Majewski). Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1986.

Тонини 2007: Tonini, Carla. *Czas nienawiści i czas troski. Zofia Kossak-Szczucka – antysemitka, która ratowała Żydów*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007.

Шорман 2004: Schormann, Gerhard: *Der Dreißigjährige Krieg*. 3. Auflage, Göttingen: Kleine Vandenhoeck-Reihe, 2004.

Щайнберг 1967: Steinberg, S. H.: *Der Dreißigjährige Krieg und der Kampf um die Vorherrschaft in Europa 1600–1660*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1967.

Справка за научните приноси на дисертационния труд

1. Дисертационният труд разглежда произведения, които не са изследвани (или са слабо изследвани) във връзка с темата за войника скитник в полската литература.

2. Като изключим романа *С огън и меч* на Хенрик Сенкевич, творбите са слабо познати в България. Романът *Кръстоносци* на Зофия Косак е почти забравен дори в Полша.

3. В настоящия научен труд комуникират текстове от различни епохи и различни национални литератури. Това дава възможност разработваните проблеми да бъдат видени в контекст, по-широк от този, който предлагат полската литература и полската история.

4. Въпреки че се концентрира върху произведения, създадени между края на XIX век и средата на XX век, дисертацията дава цялостен поглед върху развитието на темата за войника скитник в полската литература през вековете.

5. Поради спецификата на темата работата има интердисциплинарен (литературно-исторически) характер.

Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

1. Полша и Западна Европа в Първия кръстоносен поход въз основа на романа „Кръстоносци” на Зофия Косак-Шчуцка.// <http://www.slav.uni->

sofia.bg/lilijournal/images/stories/series/dissertationes/volume2/lili-series-dissertationes2-2-rajchev2011.pdf

2. Проблемът за европейското единство въз основа на романа „Кръстоносци” на Зофия Косак-Шчуцка. // *Думи срещу догми*. Издателство „Контекст”, Пловдив, 2011.

3. *303-та ескадрила* на Аркади Фидлер: фактът през призмата на емоциите. Издателство „Контекст”, Пловдив, 2013. (под печат)